

TERMINOLÓGIAI ZÜRZAVAR A HIVATKOZÁSOK KÖRÜL

„Itt az ideje egy használható idézettség-elmélet kidolgozásának”, olvasom a TMT szerkesztőségének nemrégiben benyújtott referátum címét. Ez volt az a pont, amikor betelt a pohár. Miközben döbbenet meredtem e számomra teljesen értelmetlen felszólításra, elhatároztam, hogy erőt veszek magamon, és annak ellenére, hogy nem vagyok a téma szakértője, sőt, még a vonatkozó szakirodalom alapos ismerőjének sem mondhatom magam, a magyar nyelv és a józan ész védelmében röviden megírom, ami a bibliográfiai hivatkozások terminológiájának bizonytalanságával kapcsolatban kíváncsok belőlem.

*

A tudományérés és a bibliometria térhódításával a TMT hasábjain is egyre gyakrabban találkozunk olyan cikkekkel, referátumokkal, amelyek az irodalmi (bibliográfiai) hivatkozások vizsgálatával foglalkoznak. Az ún. *hivatkozáselemzésekkel* kapcsolatos magyar nyelvű terminológia azonban – enyhén szólva – igen változatos, ezért talán nem érdemtelen a következőket figyelembe venni.

Az egyik probléma valószínűleg abban van, hogy nem teszünk pontos különbséget a „cselekvő” és a „szenvető” formák, más szóval az angol *reference* és *citation* fogalmak között. E különbség a nézőpont kérdésében rejlik. Egy példán szemléltetve a dolgot, ha egy szerző szükségesnek tartja, hogy egy általa felhasznált vagy tekintetbe vett műre felhívja a figyelmet, akkor *hivatkozik* rá, így az illető mű megadott bibliográfiai adatait jogosan *hivatkozás*-nak (*reference*) nevezhetjük. Ha viszont a hivatkozást függetlenítjük a hivatkozótól és a hivatkozási cselekvéstől, és önmagában vizsgáljuk, akkor már *citation*-ról kell beszélnünk, amely fogalomnak nem kristályosodott ki általánosan használt, „hivatalos” megfelelője, pedig érdemes lenne a magyarban is egyértelmű különbséget tenni a két forma között.

Megfigyelhető, hogy a hazai szakajtóban előszeretettel használják az *idézés*–*idézet*–*idézettség* kifejezéseket, jobbik esetben úgy, hogy a *reference*-t idézésnek, a

citation-t pedig idézetnek nevezik, de általában – a *hivatkozás*-sal együtt – szinonimaként, teljesen következtelenül kezelik őket. Sokszor az az ember érzése, hogy a különféle alakok váltott használatával csak a dolgozat stílusát szeretnék színesebbé tenni, annak tudatában, hogy a magyar nem szereti a szóismétléseket.

Véleményem szerint az *idézés* igenévként egyik alakjának használata sem helyes. Az *idézés*, *idézet* ugyanis nyelvünkben már „le van foglalta”: bizonyos szövegek, szövegrészek pontos, szó szerinti visszaadását értjük alatta (vers-, novellaidézet stb.), ezért nem szabadna a bibliometria területén is teret engedni elterjedésének.

A bevezetőben idézett referátum-cím szerzője az angol szöveg lefordításánál két hibát is elkövetett, ezért nem csoda, hogy a mondat így minden értelmet nélkülöz. Az angol cím így hangzik: „The need for a theory of citing”, és a cikkben lényegében arról van szó, hogy a műszaki–tudományos cikkek szerzőinek rendkívül változatos hivatkozási indítékait, magatartását befolyásolandó, azaz a szubjektív hivatkozások kiküszöbölése érdekében lenne szükség valamilyen általános mércére, hivatkozási elméletre. A *citing* nyilvánvalóan aktív forma, magyarra fordításánál tehát – ha már ragaszkodunk a sajnálatosan elterjedt *idézés* használatához, akkor is idézési, nem pedig idézettségi elméletet lehetett volna fordítani.

Sietek megjegyezni, hogy a *reference*–*citation* magyar nyelvű értelmezésének problémáját nem én fedeztem fel. Engem csak bosszantott, de SZÁVA-KOVÁTS ENDRE cikkének¹ 3. és 5. számú jegyzetében nemcsak hogy a kérdés igen szakszerű tárgyalásával találkoztam, de megoldásra is bukkantam: SZÁVA-KOVÁTS ui. – kritizálva a RUFF–BRAUN-féle „idézet-elemzést”² – a *citation* kifejezésére igen szerencsésen a *hivatkozott* szót használja, pontosan visszaadva a fogalom szenvedő voltát.

Mindez szószál-hasogatásnak is tűnhet – az elmondottak ellen ui. fel lehet hozni azt, hogy miután *ugyanarról* a bibliográfiai tételről van szó, teljesen mindegy, hogy azt hivatkozásnak vagy hivatkozottnak nevezzük, hiszen minden hivatkozás hivatkozott is

egyben. Az esetek legnagyobb részében a szöveggörnyezet valóban kiküszöböli a félreértéseket, és semmi bajt nem okoz, ha a hivatkozott helyett is hivatkozást írunk—mondunk. Ha valaki azonban pl. egy dolgozat címében — és ezt sokan megteszik — a *hivatkozáselemzés* kifejezést használja, akkor nem tudni, hogy az illető magát a hivatkozási aktust, a hivatkozási szokásokat (és ezek nyomait) vizsgálja, vagy a hivatkozottság tényei alapján kívánja pl. bizonyos dokumentumok tudományos értékét, esetleg egyes szerzők, folyóiratok „rangját” megállapítani.

*

Összefoglalva, e rövid eszmefuttatás célja az, hogy

- felhívja a figyelmet az említett szemléletmód-beli (aktív—passzív forma) különbségre;

- szót emeljen az akár e különbség tudatában, akár nélkülül lépten nyomon használt „idézetek” ellen; végül, hogy
- felkarolja a kevésbé ismert és népszerű, de a kívánt fogalmat pontosan kifejező *hivatkozott* szót.

Novák István

1. SZÁVA-KOVÁTS Endre: Az „Ortega-hipotézis” hivatkozatelemzéses „cáfolata” = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 28. köt. 8–9. sz. 1981. p. 337–358.
2. RUFF I.—BRAUN T.: A tudománymetria alkalmazása tudományágazati elemzésre. I. A tudománymetria eredményeinek rövid összefoglalása = Magyar Tudomány, 22. köt. 1977. p. 117–125.

MEGJELENT

Számítógépes szakirodalmi szolgáltatások

ROBOZ PÉTER

Profilszerkesztési alapismeretek
Szolgáltatás az INSPEC adatbázisból

HARASZTHY ÉVA

Input-előállítás az INIS adatbázisba

Bp. OMIKK—ÉTK, 1982. (TMI 5. sz.)

Napjaink tudományos és műszaki információrengetegében elképzelhetetlen a tájékozódás számítógépek segítségével nélkül. A szakkönyvtár legújabb kiadványa a számítógépes információkeresés és információszolgáltatás folyamatával, módszereivel és eddig kevésbé használt lehetőségeivel ismerteti meg. Tárgyalja, profilszerkesztési alapismeretek keretében, a profilszerkesztő feladatait az információterjesztésben, valamint néhány példán keresztül az adatbázis gyűjtőkörét és hasznosítását.

A kiadvány terjedelme 66 oldal, ára 16,50 Ft.

Megrendelhető az OMIKK Értékesítési osztályától (1428 Budapest, Pf. 12.).